

تحلیل تطبیقی تأثیر مهاجرت در سطح دینداری و اولویت‌های ارزشی دختران و پسران

دیندار رقیه^{۱۰۳}

ستوده مجتبی^{۱۰۴}

چکیده:

این پژوهش با هدف تحلیل تطبیقی اثر مهاجرت در سطح تدین و اولویت‌های ارزشی دختران و پسران انجام شده است. جمعیت آماری مورد پژوهش، دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌ی متوسطه‌ی اردبیل و مشگین‌شهر، در سال تحصیلی ۱۳۸۷ می‌باشند. روش تحقیق نیز از نوع توصیفی، علی-مقایسه‌ای است. نتایج به دست آمده نشان داد که میانگین‌های ابعاد تدین، سطح تدین و اولویت‌های ارزشی در بین دو گروه دختر و پسر مهاجر (دانش‌آموزان اردبیل) و دختر و پسر بومی (دانش‌آموزان مشگین‌شهر) متفاوت و معنادار است. لذا به نظر می‌رسد مهاجرت به عنوان یکی از عوامل مؤثر در سطح و وضعیت تدین بوده است.

کلید واژه: وضعیت تدین / مهاجرت / ابعاد تدین / سلسله مراتب ارزشی

* دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل (اردبیل - میدان بسیج - دانشگاه آزاد

اسلامی واحد اردبیل - دانشکده علوم - تحصیلات تکمیلی - ۰۹۱۴۷۴۲۹۴۳۱)

** مدرس دانشکده سماء دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل و محقق درون سازمانی فا.ا. اردبیل (اردبیل -

میدان جانبازان - خ دانشگاه - ساختمان پل آگاهی فا.ا. اردبیل - ۰۹۱۴۷۴۳۳۸۰۰)

^{۱۰۳} دانشجوی کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل

^{۱۰۴} مدرس دانشکده سماء دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل و محقق درون سازمانی فا.ا. اردبیل

۱) مقدمه

مهاجرت یکی از اجزای سه گانه حرکات جمعیت است. سابقه شهرنشینی انسان به پنج هزار سال پیش برمی گردد، اما مهاجرت‌های روستایی بیشتر مربوط به دوره رشد شهرنشینی و پس از انقلاب صنعتی و همزمان با ایجاد تحولات عظیم در زندگی انسانهاست. از آنجا که این تحول در کشورهای جهان سوم دیرتر از مناطق توسعه یافته رخ داد، مهاجرت‌های روستایی نیز در این کشورها با رشد صنعتی، شتاب بیشتری به خود گرفت. با این اوصاف، هنوز ۶۴ درصد کشورهای در حال توسعه روستانشین هستند؛ این میزان برای کل جهان ۵۷ درصد است. درصد روستانشینی در ایران از ۶۸/۷ در سال ۱۳۳۵ به ۳۸/۶ درصد در سال ۱۳۷۵ رسیده است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۳۵ و ۱۳۷۵) با توجه به اینکه نسبت روستانشینی در ایران از میزان جهانی و حتی از میزان آن در کشورهای در حال توسعه نیز کمتر است، می توان دریافت که مهاجرت روستاییان به شهرها در ایران به شدت رواج داشته است و پدیده شهرنشینی رونق روزافزونی دارد.

طی سالهای اخیر به منظور جلوگیری از مهاجرت، اقدامات زیادی مانند برخورداری کردن بیشتر مناطق روستایی از تأسیسات زیربنایی و برخی امکانات آموزشی و بهداشتی صورت گرفته است، اما، هنوز مهاجرت‌های روستایی به قوت خود باقی است. براساس نظریه متداول مهاجرت، تصمیم‌های مهاجرت، ازسوی همه عوامل فردی، خانوار، زمینهای و عوامل اجتماعی تحت تأثیر قرار می گیرند. با توجه به مهم بودن زمینه های فردی در تصمیم های مهاجرتی، در پژوهش حاضر ویژگیهای فردی در سطح خانوار، سرپرست و افراد خانوار مورد توجه بوده و آثار آن بر مهاجرت اعضای خانوارهای روستایی به شهرها مورد مطالعه واقع شده است.

۲) بیان مسئله

پدیده‌ی مهاجرت یکی از مسائل اصلی مورد توجه جامعه‌شناسان - جمعیت شناسان و مؤسسات مسئول توسعه‌ی کشورهاست. زیرا مهاجرت در ابعاد مختلف جامعه طی زمان تغییرات تکنولوژی و اجتماعی را به

وجود می آورد و شرایطی را ارائه می کند که غریبه های تازه وارد باید برای به دست آوردن موقعیت های اجتماعی و ضروریات زندگی خود را با جامعه میزبان از نظر هویت فرهنگی وفق دهند (tsekouras 2005: 1). بنابراین با گسترش شهرها و رشد بی سابقه ی مهاجرت فرهنگ های مختلف در کنار هم قرار می گیرند، که اغلب همسو و تقویت کننده ی هم نیستند و گاهاً در کنار یا تضاد با هم قرار می گیرند چرا که جوامع عقاید متفاوتی درباره ی هویت خویش دارند و لذا این تفاوت ها و تنش ها را در جامعه منعکس می کنند (M.ferdman 2000: 81) و همچنین کنترل اجتماعی در این جوامع بسیار ضعیف است و افراد عموماً آزادی بیشتری در ناهنجاری و تخلف پیدا می کنند، از جمله تخلف از هنجارهای دینی. از نظر محسنی (1379) نیز از خصوصیات بارز مناطق مهاجرپذیر، حجم بالای گروه های فرهنگی است. در نتیجه یکسری فشارها و ناهنجاری ها و مسائلی را به وجود می آورند که شایان توجه است زیرا روابط آدم ها جنبه ای غیرشخصی پیدا می کند و فرد می تواند ناشناخته باقی بماند و به میل و سلیقه ی خودش زندگی کند. از نظر ساموئل هانتینگتون نیز مهاجرت بحثی در مورد هویت است (begg 2007:81)، لذا مهاجرت و به دنبال آن گمنامی اجتماعی می تواند یکی از عوامل مؤثر بر هویت و از جمله هویت دینی مهاجران باشد.

جورج زیمل نیز نقش و تأثیر گروه های مهاجر را در ناهنجاری های اجتماعی و عقیدتی چنین توضیح می دهد. عدم تجانس و ناهمگونی شهرها به دلیل هجوم مهاجرین و مردمانی با ریشه های قومی و فرهنگی متفاوت و با سطح زندگی مختلف موجب بروز ناهماهنگی و تضاد در درون شهرها می شود و به تبع آن آسیب های اجتماعی از جمله عدم رعایت هنجارهای دینی افزایش می یابد (محسنی 1379: 4). بنابراین و در تأیید نظرات فوق می توان نتیجه گرفت مهاجرت ها زمینه ی لازم را برای تغییرات فرهنگی، اجتماعی پدید می آورند. و مفاهیم زندگی انسان ها به طور کلی در معرض دگرگونی شدید قرار می گیرد. چنان که بر اساس یافته های توسلی (1380) مهاجرت بر نوع تدین و شدت و ضعف آن در اروپا، ژاپن و آمریکا تأثیر گذاشته و آنها را کم رنگ تر و حتی گاهی سبب تغییر دین در نزد افراد شده است. از طرفی از نظر ادیبی (1379) نیز فرد مهاجر نه تنها تحت تأثیر فرهنگ و هنجارهای جامعه میزبان قرار گرفته، بلکه خود نیز بر فرهنگ جامعه میزبان اثر می گذارد، چنان که مطابق نتایج تحقیقی به نقل از عزمیان (1385)، فرهنگ و باورهای مردم اردبیل به رغم نزدیکی به اصفهان بیشتر تمایل به فرهنگ مردم جنوب دارد تا مردم اصفهان.

با توجه به نکات فوق و اینکه جامعه ی اردبیل نیز مهاجرپذیر بوده و تنوع گروه های قومی - فرهنگی در آن سبب گمنامی اجتماعی، کاهش نظارت اجتماعی و تغییراتی در سلسله مراتب ارزش ها یا فرهنگ عمومی جامعه شده، به نظر می رسد نمودهای علنی مذهب نیز در آن کم رنگ شده، به همین جهت در این پژوهش به

تأثیر پدیده‌ی مهاجرت در شهری مهاجرپذیر پرداخته شده و تأثیر آن بر تدین مورد توجه قرار گرفته است. لذا پدیده‌ی مهاجرت به عنوان یک متغیر مستقل و سطوح تدین به عنوان یک متغیر وابسته در ابعاد پنج‌گانه (دانش، باورها، عواطف، مناسک و پیامدها) مورد توجه قرار می‌گیرد. البته برای بررسی دقیق‌تر دختران مهاجر اردبیل با دختران بومی مشگین‌شهر و پسران مهاجر اردبیل با پسران بومی مشگین‌شهر مقایسه می‌شوند.

۳) چارچوب نظری تحقیق

مهاجرت عبارت است از جابه‌جایی مردم از مکانی به مکان دیگر به منظور کار یا زندگی. مردم معمولاً به دلیل دور شدن از شرایط یا عوامل نامساعد دورکننده‌ای مانند فقر، کمبود غذا، جنگ و... مهاجرت می‌کنند، دلیل دوم می‌تواند شرایط و عوامل مساعد جذب‌کننده مانند آموزش بهتر، مسکن بهتر و آزادی بیشتر در مقصد مهاجرت باشد (contributors 2008: 2) چنان‌که لهسانی‌زاده (۱۳۶۸) و نظریه‌ی تفاوت‌ها نیز به این نکته اشاره دارند که گاهی رهایی از تعصبات و آزادی مذهبی یا سیاسی سبب مهاجرت می‌شود (Encarta 2008: 9). از طرف دیگر فرهنگ خانواده هم می‌تواند عامل مهمی در انتخاب مقصد مهاجرت باشد، چنان‌که مورمون‌ها در انتخاب مقصد مهاجرت به این نکته توجه داشتند (kontuly 1955: 79) فوکوداپار در این باره می‌گوید برخی مهاجرین دوست دارند که هویت فرهنگی آنان حفظ شود و حاضر به از دست دادن این هویت نیستند و سعی در حفظ رابطه‌ی خود با فرهنگ اصلی دارند و در این راه برای مشخص کردن تفاوت‌ها دست به مبارزه می‌زنند و به همین دلیل است که مهاجرین نه تنها مهارت، بلکه کار و عقاید خود را نیز به زندگی افراد جامعه‌ی دیگر منتقل می‌کنند (undp 2004: 3). البته زنجانی (۱۳۸۰) تفاوت‌های ملموسی را در نگرش و رفتارهای مهاجران با دیگران به دست آورده که می‌تواند به نوعی در جامعه تأثیرگذار باشد. از نظر داویدیان (۱۳۷۹) نیز آنچه در مهاجرت در معرض بیشترین مخاطرات قرار می‌گیرد، معنویات و فرهنگ اصیل و دینی انسان‌هاست.

به نظر تقوی (۱۳۷۱) کارکردگرایان در این باره معتقدند که مهاجرین به تدریج در محیط جذب ارزش‌های فرهنگی جامعه‌ی مقصد را می‌پذیرند و در روند فرهنگ‌پذیری و همانندگردی قرار می‌گیرند. البته این جریان یک‌طرفه نیست و گاهی اوقات جریان دوجانبه‌ای است که مهاجر و میزبان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و فرهنگ آنها را دگرگون می‌کند و این همان هزینه‌های روانی مهاجرت است که ساستاد^۱ به آن اشاره کرده است و ویژگی‌های فرهنگی را به خاطر سازگاری با طرح‌های فرهنگی مردمی که با آنها مواجه می‌شوند تغییر می‌دهد (Migration 2003: 6). و.ژ.و.بری از آن تحت عنوان هضم جامعه‌ی جدید و رد فرهنگ مبدأ

یاد می‌کند (تاپیا ۱۳۷۹: ۱۱۱). بنابراین مهاجرین پس از مهاجرت با نشانه‌ها، رفتارها، عقاید و ارزش‌های مختلف روبه‌رو می‌شوند و این امر سبب فعالیت شدید یادگیری می‌شود و تغییراتی را به دنبال دارد، چرا که مهاجرین برای مهاجرت موفق نیاز به احساس پذیرفته‌شدن دارند و همین امر در پیشرفت آنها می‌تواند مؤثر واقع شود. از طرف دیگر حفظ و نگهداری هویت فرهنگی و انطباق با فرهنگ جدید مشکلاتی را برای مهاجرین در پی دارد (Boekestijin 1988: 83). البته باید به این نکته نیز توجه داشت که مطالعات تجربی فاکس نیز نشان می‌دهد که سبک زندگی و فرهنگ و عقاید گروه قوم مهاجر، گاهی عقاید گروه مسلط (گروه بومی) را تهدید می‌کند^۲ (محسنی ۱۳۷۹: ۴) و این امر بستگی به حمایت اقوام مهاجر و همچنین فشار جامعه‌ی مقصد (مهاجرپذیر) برای شبیه شدن دارد (phinny ۲۰۰۱: ۴۹۳).

البته لازم به ذکر است از نظر ایوانز کنش‌های متقابل و پی در پی فرد با دیگران، که مذهبی‌اند، می‌تواند مجال کنترل دقیق آنها را فراهم و احتمال تقویت مستمر ارزش‌های اخلاقی و دینی را فراهم سازد. در ضمن قید و بندهای قومی - اجتماعی نیز می‌توانند قید و بندهای دینی را استحکام بخشند (ایوانز و دیگران ۱۳۸۰: ۱۶۵-۱۶۲). بنابراین، در تأیید نظرات فوق می‌توان گفت مهاجرت‌ها زمینه‌ی لازم را برای تغییرات فرهنگی - اجتماعی و حتی سلسله مراتب ارزش‌ها پدید می‌آورند و در نتیجه تغییرات در مناسبات و آداب و رسوم فرهنگی، اجتماعی و ناهمگونی در هنجارهای فرهنگی، اجتماعی و دینی مهاجران را در پی دارد (صارمی ۱۳۸۷: ۵) چنان‌که بر اساس یافته‌های توسلی (۱۳۸۰) نیز مهاجرت بر نوع تدین و شدت و ضعف آن در اروپا، ژاپن و آمریکا تأثیر گذاشته و آنها را کم‌رنگ‌تر کرده و حتی گاهی سبب تغییر دین در نزد افراد شده است. بنابراین شرایط اجتماعی و محیطی و فرهنگ می‌تواند در تدین افراد اثرگذار باشد. چنان‌که حتی گاهی فرهنگ فرد، مذهب را تعریف می‌کند و طبیعتاً عقاید مذهبی، جنبه‌های دیگر رفتار بشر را برمی‌انگیزاند (Connelly 2002: 2).

با توجه به توضیحات فوق می‌توان چنین نتیجه گرفت که افراد برای رفع نیازهای اقتصادی و اجتماعی و... اقدام به مهاجرت می‌نمایند و طی این اقدام یا تحت تأثیر فرهنگ جامعه میزبان قرار گرفته یا بر آن تأثیر گذاشته و به نوعی فرهنگ پذیری یا همانندگردی دست می‌زنند.

بنابراین، مهاجرت در باورهای فرد مهاجر تأثیرگذار است و یکی از این باورها نیز عقاید دینی است. به طوری که در بسیاری از موارد فرد در انتخاب مقصد مهاجرت، به جز فرصت‌های خاص، به آزادی عمل با فرهنگ و درجه‌ی تعصب منطقه‌ی مورد نظر توجه دارد. چنان‌که در نظریه‌ی تفاوت‌ها نیز به این امر اشاره شد،

مثلاً فردی که در عقاید مذهبی تعصب خاصی دارد، ترجیح می‌دهد به منطقه‌ای مهاجرت کند که عقاید او در آن جامعه مقبول بوده و رعایت گردد. چرا که می‌داند این مهاجرت در عین فوایدی که برای او دارد بر روی افراد خانواده و وضعیت تدینشان نیز تأثیرگذار است، که از نظر شخص مهاجر ممکن است مثبت یا منفی باشد و با توجه به این امر مبادرت به مهاجرت خواهد کرد. این امر در مورد فردی که تعصب مذهبی ندارد بالعکس عمل می‌کند. لذا می‌توان بر اساس دیدگاه‌های فوق الذکر به این نتیجه رسید که مهاجرت بر روی بسیاری از ابعاد زندگی فرد مهاجر تأثیرگذار است، یکی از این ابعاد نیز باورها و اعتقادات دینی است که می‌تواند از عوامل مهم در تصمیم‌گیری فرد مهاجر برای مهاجرت باشد.

در پایان با توجه به اینکه سلسله مراتب ارزشی افراد می‌تواند در اولویت دادن به مسائل دینی یا کم‌اهمیت شمردن آن مؤثر باشد، لذا در ذیل به ذکر نظراتی در این باره می‌پردازیم. امین صارمی (۱۳۸۷) در این باره معتقد است که مهاجرت‌ها موجب تغییراتی در سلسله مراتب ارزش‌ها یا فرهنگ عمومی و عقیدتی جوامع مهاجرپذیر می‌شوند. اینگلهارت نیز در تحقیقات خود به این نتیجه رسیده است که تغییرات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... فرهنگ جوامع را از جنبه‌های بسیار مهم دگرگون کرده و نگرش مردم را راجع به مسائل مختلف سیاسی، اجتماعی و دینی تغییر داده است، بنابراین خواست مردم از زندگی عوض شده است (اینگلهارت ۱۳۷۳: ۱). لذا در جوامع کنونی نیز با تغییراتی که در زمینه‌ی ارزش‌ها و عقاید و به طور کلی فرهنگ به وجود آمده، شاهد تغییراتی در زمینه‌ی شکل‌گیری رفتار هستیم و به تبع آن شاهد تغییر در وضعیت تدین نیز می‌باشیم.

۴) اهداف تحقیق

بررسی و شناسایی تأثیرگذاری اولویت‌های ارزشی بر سطح تدین با توجه به جنسیت هدف کلی طرح می‌باشد و اهداف جزئی عبارت‌اند از:

الف) تعیین سطح و وضعیت تدین دختران و پسران مهاجر و بومی در هر یک از ابعاد تدین.

ب) تعیین تأثیرگذاری اولویت‌های ارزشی بر سطح تدین دختران و پسران مهاجر و بومی.

۵) فرضیات تحقیق

فرضیه اول): میانگین ابعاد تدین در بین دختران و پسران مهاجر و بومی متفاوت است.

فرضیه دوم): میانگین سطح تدین در بین دو گروه دختران و پسران مهاجر و بومی متفاوت است.

فرضیه سوم): میانگین سطح تدین دختران و پسران مهاجر اردبیل مشابه همدیگر و دختران و پسران بومی نیز مشابه یکدیگر است.

فرضیه چهارم): اولویت‌های ارزشی در بین دو گروه دختر و پسر مهاجر و بومی متفاوت است.

۶) روش تحقیق

روش تحقیق از نوع توصیفی علی - مقایسه‌ای است که در آن به دنبال کشف روابط بین عوامل و شرایط خاص از جمله تأثیر مهاجرت در وضعیت تدین می‌باشیم. در این تحقیق از دو گروه، دانش‌آموزان اردبیل به عنوان مهاجر و گروه مطالعه و از دانش‌آموزان مشگین‌شهر به عنوان گروه مقایسه که متغیرهای مورد نظر در آنها وجود ندارد استفاده می‌کنیم. همچنین برای شبیه‌سازی هر چه بیشتر دو گروه با هم و کاهش اثر سایر عوامل مؤثر بر پاسخ‌گویی، سعی شده است دو گروه را از نظر سن، جنس، پایه و رشته‌ی تحصیلی، تحصیلات پدر و مادر و رفاه مادی خانواده هم‌تاسازی کنیم و سپس از طریق پرسشنامه نگرش و جهت‌گیری‌های دو گروه را مشخص و سپس مقایسه کنیم.

۷) جامعه‌ی آماری و حجم نمونه

در این پژوهش جامعه‌ی آماری مورد نظر ما دانش‌آموزان دختر و پسر مهاجر دوره‌ی متوسطه در سطح اردبیل در سال تحصیلی ۸۷-۸۶ است و شامل دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه، دولتی و غیرانتفاعی، در رشته‌های نظری و کار و دانش می‌شود. همچنین دانش‌آموزان دختر و پسر دوره‌ی متوسطه‌ی مشگین‌شهر نیز به عنوان گروه مقایسه، در دبیرستان‌های دخترانه و پسرانه، دولتی و غیرانتفاعی، در رشته‌های نظری و کار و دانش جزء جامعه‌ی آماری محسوب می‌شوند. حجم نمونه نیز بر اساس ترکیبی از دو شیوه‌ی چند مرحله‌ای و طبقه-ای متناسب با حجم بوده و بر اساس فرمول کوکران ۳۸۴ نفر (۱۹۲ نفر از دانش‌آموزان اردبیل و ۱۹۲ نفر از دانش‌آموزان مشگین‌شهر) انتخاب شدند.

۸) آزمون فرضیه‌ها

۸-۱) آزمون فرضیه‌ی اول: میانگین ابعاد تددین در بین دختران و پسران مهاجر و بومی متفاوت است.

الف) ابعاد تددین دختران مهاجر و بومی

جدول (۱): آزمون U مان - ویتنی برای مقایسه‌ی دختران مشگین شهر و اردبیل در ابعاد مختلف تددین							
ابعاد تددین	جنس/شهر	فراوانی	میانگین رتبه ها	مجموع رتبه ها	U مان - ویتنی	Z	سطح معنی داری
دانش	دختران مشگین شهر	۹۳	۱۱۰/۵۹	۱۰۲۸۴/۵۰	۲۸۲۸/۵۰۰	۴/۲۶۵	۰/۰۰۰
	دختران اردبیل	۹۴	۷۷/۵۹	۷۲۹۳/۵۰			
باور	دختران مشگین شهر	۹۳	۱۱۰/۹۱	۱۰۳۱۴/۵۰	۲۷۹۸/۵۰۰	۴/۷۴۵	۰/۰۰۰
	دختران اردبیل	۹۴	۷۲/۲۷	۷۲۶۳/۵۰			
عواطف	دختران مشگین شهر	۹۳	۱۱۱/۰۲	۱۰۳۲۴/۵۰	۲۷۸۸/۵۰۰	۴/۳۱۰	۰/۰۰۰
	دختران اردبیل	۹۴	۷۷/۱۶	۷۲۳۵/۵۰			
مناسک	دختران مشگین شهر	۹۳	۱۱۱/۹۱	۱۰۴۰۷/۵۰	۲۷۰۵/۵۰۰	۴/۵۱۴	۰/۰۰۰
	دختران اردبیل	۹۴	۷۹/۲۸	۷۱۷۰/۵۰			
پیامدها	دختران مشگین شهر	۹۳	۱۱۱/۱۲	۱۰۳۳۴/۰۰	۲۷۷۹/۰۰۰	۴/۳۱۲	۰/۰۰۰
	دختران اردبیل	۹۴	۷۷/۰۶	۷۲۴۴/۰۰			

مطابق با جدول فوق میانگین رتبه‌ها در تمام ابعاد تددین، در دختران نمونه‌ی مشگین شهر بیش از دختران اردبیل بوده است و مطابق Z و سطح معنی داری به دست آمده، در تمام ابعاد تفاوت معنی دار بوده است و نشانگر این است که دانش آموزان دختر نمونه‌ی مشگین شهر در تمام ابعاد دارای رتبه‌های بالاتری نسبت به پاسخ‌گویان دختر نمونه‌ی اردبیل بوده‌اند و بنابراین فرضیه‌ی اول این تحقیق تأیید می‌شود.

ب) ابعاد تددین پسران مهاجر و بومی

جدول (۲): آزمون U مان - ویتنی برای مقایسه‌ی پسران مشگین شهر و اردبیل در ابعاد مختلف تددین							
ابعاد تددین	جنس/شهر	فراوانی	میانگین رتبه ها	مجموع رتبه ها	U مان - ویتنی	Z	سطح معنی داری

۰/۰۰۰	۴/۶۵۲	۳۰۲۷/۵۰۰	۱۱۶۲۴/۵۰	۱۱۷/۴۲	۹۹	پسران مشگین شهر	دانش
			۷۸۷۸/۵۰	۸۰/۳۹	۹۸	پسران اردبیل	
۰/۲۷۰	۱/۱۰۴	۴۴۳۵/۵۰۰	۱۰۱۹۸/۵۰	۸۰/۳۹	۹۹	پسران مشگین شهر	باور
			۹۳۰۴/۵۰	۹۴/۹۴	۹۸	پسران اردبیل	
۰/۴۴۷	۰/۷۶۰	۴۵۴۹/۵۰۰	۱۰۱۰۲/۵۰	۱۰۲/۰۵	۹۹	پسران مشگین شهر	عواطف
			۹۴۰۰/۵۰	۹۵/۹۲	۹۸	پسران اردبیل	
۰/۰۰۰	۵/۱۴۲	۲۷۹۷/۵۰۰	۱۱۸۵۴/۵۰	۱۱۹/۷۴	۹۹	پسران مشگین شهر	مناسک
			۷۶۴۸/۵۰	۷۸/۰۵	۹۸	پسران اردبیل	
۰/۰۰۱	۳/۲۵۰	۳۵۵۵/۰۰۰	۱۱۰۹۷/۰۰	۱۱۲/۰۹	۹۹	پسران مشگین شهر	پیامدها
			۸۴۰۶/۰۰	۸۵/۷۸	۹۸	پسران اردبیل	

مطابق نتایج جدول فوق میانگین رتبه‌ها در سه بعد تدین شامل دانش، مناسک و پیامدهای دینی در بین پسران نمونه‌ی مشگین شهر بیش از پسران اردبیل بوده است و مطابق Z و سطح معنی داری به دست آمده، در ابعاد ذکر شده تفاوت معنی دار بوده است و نشانگر این مطلب است که دانش آموزان پسر نمونه‌ی مشگین شهر در موارد نامبرده رتبه‌های بالاتری نسبت به پاسخ‌گویان پسر نمونه‌ی اردبیل داشتند، بنابراین قسمت دوم فرضیه‌ی اول به جز موارد باورها و عواطف تأیید شد.

۸-۲) آزمون فرضیه‌ی دوم: میانگین سطح تدین^۳ در بین دختران و پسران مهاجر و بومی متفاوت است.

جدول (۳): آزمون U مان - ویتنی برای مقایسه‌ی سطح تدین در بین دختران و پسران مشگین شهر و اردبیل						
سطح معنی داری	Z	U مان - ویتنی	مجموع رتبه‌ها	میانگین رتبه‌ها	فراوانی	سطح تدین
۰/۰۰۰	-۶/۰۰۳	۲۱۵۰/۵۰۰	۱۰۹۶۲/۵۰	۱۱۷/۸۸	۹۳	دختران مشگین شهر
			۶۶۱۵/۵۰	۷۰/۳۸	۹۴	دختران اردبیل

۰/۰۰۰	-۵/۰۸۰	۲۸۲۰/۰۰۰	۱۱۸۳۲/۰۰	۱۱۹/۵۲	۹۹	پسران مشکین شهر
			۷۶۷۱/۰۰	۷۸/۲۸	۹۸	پسران اردبیل
۰/۰۰۰	-۷/۸۷۳	۹۸۷۴/۰۰۰	۴۵۵۱۸/۰۰	۲۳۷/۰۷	۱۹۲	دختران و پسران مشکین شهر
			۲۸۴۰۲/۰۰	۱۴۷/۹۳	۱۹۲	دختران و پسران اردبیل

مطابق نتایج جدول فوق میانگین رتبه‌ها در دختران و پسران نمونه‌ی مشکین شهر بیش از دختران و پسران نمونه‌ی اردبیل بوده است و بر اساس Z و سطح معنی داری به دست آمده، این تفاوت‌ها معنادار بوده است. بنابراین، فرضیه‌ی طرح شده تأیید می‌شود و نمونه‌ی مشکین شهر از نظر سطح تدین بالاتر از اردبیل می‌باشد.

۳-۸) آزمون فرضیه‌ی سوم: میانگین سطح تدین دختران و پسران مهاجر اردبیل مشابه همدیگر و دختران و پسران بومی نیز مشابه یکدیگر است.

جدول (۴): آزمون U مان-ویتنی برای مقایسه‌ی سطح تدین در بین دو گروه مشکین شهر و اردبیل						
سطح تدین	فراوانی	میانگین رتبه‌ها	مجموع رتبه‌ها	U مان-ویتنی	Z	سطح معنی داری
دختران مشکین شهر	۹۳	۱۰۲/۹۹	۹۵۷۸/۵۰	۳۹۹۹/۵۰۰	-۱/۵۷۱	۰/۱۱۶
پسران مشکین شهر	۹۹	۹۰/۴۰	۸۹۴۹/۵۰			
دختران اردبیل	۹۴	۹۶/۶۸	۹۰۸۷/۵۰	۴۵۸۹/۵۰۰	-۰/۰۴۳	۰/۹۶۶
پسران اردبیل	۹۸	۹۶/۳۳	۹۴۴۰/۵۰			

برای اینکه مشخص گردد که آیا سطح تدین دختران با پسران مشکین شهر (بومی) و دختران با پسران اردبیل (مهاجر) تفاوت وجود دارد یا خیر؟ به نتایج جدول فوق توجه می‌کنیم. مطابق نتایج جدول بالا، در مشکین شهر میان دختران و پسران تفاوتی معنادار از نظر سطح تدین وجود ندارد، همچنین در اردبیل نیز میان دختران و

پسران تفاوتی معنادار از نظر سطح تدین وجود ندارد. لذا می توان چنین نتیجه گرفت که مهاجرت روی تدین افراد تأثیرگذار است و به طور کلی دانش آموزان دختر و پسر مشگین شهر از نظر سطح تدین بالاتر از نمونه ی اردبیل می باشند و در ضمن از نظر تدین نیز مشابه یکدیگرند.

۴-۸) آزمون فرضیه ی چهارم : اولویت های ارزشی در بین دختران و پسران مهاجر و بومی متفاوت است.

الف) اولویت های ارزشی دختران مهاجر و بومی

جدول (۵) : آزمون U مان - ویتنی برای مقایسه ی اولویت های ارزشی دختران مشگین شهر و اردبیل

اولویت های ارزشی	جنس/شهر	فراوانی	میانگین رتبه ها	مجموع رتبه ها	U مان - ویتنی	Z	سطح معنی داری
اقتصادی	دختران مشگین شهر	۹۳	۸۵/۹۱	۷۹۸۹/۵۰	۳۶۱۸/۵۰۰	۲/۰۴۹	۰/۰۴۰
	دختران اردبیل	۹۴	۱۰۲/۰۱	۹۵۸۸/۵۰			
سیاسی	دختران مشگین شهر	۹۳	۹۰/۸۱	۸۴۴۵/۵۰	۴۰۷۴/۵۰۰	۰/۸۰۸	۰/۴۱۹
	دختران اردبیل	۹۴	۹۷/۱۵	۹۱۳۲/۵۰			
دینی	دختران مشگین شهر	۹۳	۱۱۰/۸۱	۱۰۳۰۵/۵۰	۲۷۱۴/۵۰۰	۴/۵۷۴	۰/۰۰۰
	دختران اردبیل	۹۴	۷۹/۱۹	۷۰۸۵/۵۰			
فرهنگی	دختران مشگین شهر	۹۳	۸۹/۹۷	۸۳۶۷/۵۰	۳۹۹۶/۵۰۰	۰/۹۰۶	۰/۳۶۵
	دختران اردبیل	۹۴	۹۷/۰۳	۹۰۲۳/۵۰			
اجتماعی	دختران مشگین شهر	۹۳	۹۹/۴۲	۹۲۴۶/۵۰	۳۸۶۶/۵۰۰	۱/۴۰۰	۰/۱۶۲
	دختران اردبیل	۹۴	۸۸/۶۳	۸۳۳۱/۵۰			

مطابق نتایج جدول فوق میانگین رتبه ها در موارد ارزش های اقتصادی و دینی در پاسخ گویان نمونه ی اردبیل و مشگین شهر تفاوت معنی دار دارد به طوری که ارزش های دینی در دانش آموزان نمونه ی مشگین شهر و ارزش های اقتصادی در دانش آموزان اردبیل دارای نمرات بالاتر بوده است. بنابراین در موارد مذکور با توجه به ضریب Z و سطح معنی داری به دست آمده، فرضیه ی فوق تأیید شده است.

البته در بقیه‌ی موارد تفاوت‌ها معنادار نبوده است ولی به طور کلی برحسب میانگین‌های به دست آمده، اولویت‌های ارزشی به ترتیب اهمیت در دختران نمونه‌ی مشکین شهر عبارت است از: دینی، اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی و اولویت‌های ارزشی به ترتیب اهمیت در نمونه‌ی اردبیل عبارت است از: اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و دینی.

ب) اولویت‌های ارزشی پسران مهاجر و بومی

جدول (۶): آزمون U مان - ویتنی برای مقایسه‌ی پسران مشکین شهر و اردبیل در ابعاد مختلف تدین							
اولویت های ارزشی	جنس/شهر	فراوانی	میانگین رتبه ها	مجموع رتبه ها	U مان - ویتنی	Z	سطح معنی داری
اقتصادی	پسران مشکین شهر	۹۹	۸۶/۵۰	۸۵۶۳/۵۰	۳۶۱۳/۵۰۰	۳/۰۱۲	۰/۰۰۳
	پسران اردبیل	۹۸	۱۱۰/۷۵	۱۰۷۴۲/۵۰			
سیاسی	پسران مشکین شهر	۹۹	۱۱۲/۶۴	۱۱۱۵۱/۵۰	۳۵۰۰/۵۰۰	۳/۳۹۷	۰/۰۰۱
	پسران اردبیل	۹۸	۸۵/۲۲	۸۳۵۱/۵۰			
دینی	پسران مشکین شهر	۹۹	۱۱۶/۶۷	۱۱۵۵۰/۵۰	۳۱۰۱/۵۰۰	۴/۴۴۹	۰/۰۰۰
	پسران اردبیل	۹۸	۸۱/۱۵	۷۹۵۲/۵۰			
فرهنگی	پسران مشکین شهر	۹۹	۸۸/۰۵	۸۷۱۷/۰۰	۳۷۶۷/۰۰۰	۲/۷۴۹	۰/۰۰۶
	پسران اردبیل	۹۸	۱۱۰/۰۶	۱۰۷۸۶/۰۰			
اجتماعی	پسران مشکین شهر	۹۹	۱۰۳/۷۴	۱۰۲۷۰/۵۰	۴۳۸۱/۵۰۰	۱/۲۰۷	۰/۲۲۷
	پسران اردبیل	۹۸	۹۴/۲۱	۹۲۳۲/۵۰			

مطابق نتایج جدول فوق میانگین رتبه‌ها در موارد ارزش‌های اقتصادی، سیاسی، دینی و فرهنگی در پاسخ-گویان نمونه‌ی اردبیل و مشکین شهر تفاوت معنی دار دارد. به طوری که میانگین رتبه‌ها در مورد ارزش‌های دینی و سیاسی نمونه‌ی مشکین شهر و در مورد ارزش‌های اقتصادی و فرهنگی، نمونه‌ی اردبیل دارای نمرات بالاتر بوده‌اند. بنابراین در موارد مذکور با توجه به ضریب Z و سطح معنی داری به دست آمده، فرضیه‌ی تفاوت اولویت‌های ارزشی مهاجران و بومیان تأیید شده است.

البته در مورد اولویت‌های اجتماعی تفاوت معنادار نبوده است. ولی به طور کلی برحسب میانگین‌های به دست آمده، اولویت‌های ارزشی به ترتیب اهمیت در پسران نمونه‌ی مشگین‌شهر عبارت است از: دینی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی و اولویت‌های ارزشی به ترتیب اهمیت در پسران نمونه‌ی اردبیل عبارت است از: اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و دینی.

۹) بحث و نتیجه‌گیری

با توجه به نتایج فوق می‌توان به نظرات شریعتمداری اشاره کرد، چنان‌که از نظر شریعتمداری (۱۳۷۴) منشأ افکار و عقاید در هر جامعه فرهنگ و اموری خاص می‌باشند، مثلاً در یک جامعه عقاید دینی و در جامعه‌ی دیگر آداب و رسوم خاص و... تأثیرگذارند، به نظر می‌رسد در مشگین‌شهر نیز عقاید مذهبی تأثیرگذاری بیشتری در شکل‌گیری افکار و عقاید و به دنبال آن ابعاد مختلف تدین دارد ولی در اردبیل به دلیل تعدد و تنوع اقوام و فرهنگ‌ها عوامل مختلفی در شکل‌گیری افکار مؤثرند. از طرف دیگر تحقیقات کوهلن و آرنولد (احمدی ۱۳۶۹) و مولا (۱۳۷۹) نشان می‌دهد که، جوانان به شدت تحت تأثیر محیط خود هستند. در تأیید این نظر می‌توان به نظرات ساستاد و کارکردگرایان (۱۳۷۱)، توسلی (۱۳۸۰) و... اشاره کرد، از نظر آنان مهاجرت می‌تواند، بر فرهنگ و اندیشه اثرگذار باشد و این اثرگذاری جریان دوجانبه‌ای است که جامعه‌ی میزبان و مهاجر را تحت تأثیر قرار می‌دهد و مطابق نتایج این تحقیقات میزان اجرا و پایبندی به دستورات دینی در بین مهاجرین کاهش یافته است، علت این امر از نظر صانعی (۱۳۷۲) این است که در جوامع کوچک و محدود فشار گروهی در شکل دادن به نوع رفتار و فرائض دینی تأثیر بسزا دارد، در حالی که در جوامع بزرگ و مرکب (مهاجرپذیر) فشار گروهی به حداقل ممکن کاهش می‌یابد، بنابراین از نظر ایوانز و دیگران (۱۳۸۰) کنش‌های پی در پی و متقابل افراد مذهبی احتمال تقویت مستمر ارزش‌های اخلاقی و دینی را فراهم می‌سازد و رفتار دینی شخص در ارتباط با سایر مؤمنان، دوستان مذهبی و هم‌سن‌وسالان و اعضای خانواده شکل می‌گیرد، لذا این موارد به عنوان عوامل مؤثر بر وضعیت تدین در جوامع مهاجرپذیر متفاوت از جوامع بومی خواهد بود، و همین امر در سطح تدین این دو جامعه اثرگذار بوده است، چنان‌که موارد فوق‌الذکر و قید و بندهای قوی اجتماعی حاکم بر مشگین‌شهر سبب افزایش سطح تدین در این شهر و کاهش آن در اردبیل شده است. همچنین پایین بودن درجه‌ی تعصب در جامعه و به خصوص جوامع مهاجرپذیر (اردبیل) سبب کاهش توجه و آزادی عمل بیشتر در رعایت نکردن هنجارهای دینی می‌شود ولی در جوامع بومی، درجه‌ی تعصب بیشتر و

آزادی عمل کمتر می‌باشد، چنان‌که باکس نیز معتقد است که تنوع و تعدد خرده‌فرهنگ‌ها با میزان تخطی از هنجارها (هنجارهای دینی) ملازمه دارد و در نتیجه پیامدهای دینی در جامعه کمتر رعایت می‌گردد (محسنی ۱۳۷۹). از طرف دیگر از نظر رابرتسون (۱۳۷۲) گاهی میان فرهنگ آرمانی و فرهنگ واقعی تفاوت وجود دارد، یعنی اگر رفتاری در بین مردم عمومیت یابد، هر چند در عرف و دین هم رد شده باشد، مقبول بسیاری از افراد و خانواده‌ها قرار می‌گیرد و زشتی و بدی آن از بین می‌رود، چنان‌که لیتون نیز این مطلب را به این صورت بیان می‌کند که گاهی خصوصیات فرهنگی و رفتاری یک طبقه در بین سایر طبقات به صورت عمومات فرهنگی در می‌آید و جزء رفتار عمومی می‌شود، این رفتار هر چند در دین هم رد شده باشد، اگر به صورت عمومی در آمد دیگر غیراخلاقی و مذموم شناخته نمی‌شود (صانعی ۱۳۷۲). بنابراین توضیحات، در جوامع مهاجرپذیر از جمله اردبیل نیز بسیاری از رفتارها و پیامدهای دین تحت تأثیر عمومات فرهنگی و فرهنگ واقعی قرار گرفته و رعایت نمی‌شود و جامعه و افراد نیز در مقابل آن عکس‌العملی نشان نمی‌دهند و به راحتی از مقابل آن می‌گذرند، مانند نوع پوشش و روابط و... در اردبیل، در صورتی که برخورد با همین موارد در جوامع سنتی و بومی با حساسیت بیشتری همراه است و بالطبع بیشتر رعایت می‌گردد، بنابراین در جوامع سنتی و بومی از نظر علامه دین کارکرد اجتماعی خود را از طریق رعایت پیامدهای مذهبی که حافظ و ضامن اخلاق و سلامت جامعه است حفظ کرده ولی در جوامع بزرگ‌تر و مهاجرپذیر، دین تاحدی این کارکرد خود را از دست داده است (طالبان ۱۳۸۰). چنان‌که از نظر دورکیم نیز دین منبع اخلاق است و کاهش اثرات مذهب سبب تخریب جامعه از بعد اخلاقی خواهد شد، بدین خاطر است که فسادهای اخلاقی در جوامع مهاجرپذیر و بزرگ بیشتر به چشم می‌خورد ولی در جوامع بومی و سنتی با توجه به توضیحات فوق کمتر دیده می‌شود، به طوری که میانگین سطح تدین در دو گروه مهاجر (دختر و پسر) و بومی (دختر و پسر) متفاوت و میانگین آن برای جامعه‌ی سنتی و بومی (مشگین شهر) بیشتر است.

با توجه به نتایج فوق سطح تدین دختران و پسران بومی مشگین شهر بالاتر از سطح تدین دختران و پسران مهاجر اردبیل می‌باشد. چنان‌که در تمامی ابعاد، میانگین به دست آمده هرچند بالاتر از حد متوسط بود ولیکن این میزان برای دانش‌آموزان مشگین شهر رقم بالاتری را به خود اختصاص داده است. دانش مذهبی دختران بومی مشگین شهر بیشتر از دختران مهاجر اردبیل بود. همچنین باورها، عواطف، مناسک و پیامدهای مذهبی نیز درباره‌ی دختران مهاجر دارای میانگینی کمتر از دختران بومی مشگین شهر بوده است. البته این موارد درباره‌ی پسران مهاجر و بومی نیز صادق بوده است.

جالب توجه اینکه میانگین سطح تدین برای دختران و پسران مهاجر دارای تفاوت معنادار نیست، همچنین دختران و پسران بومی مشگین شهر نیز از نظر سطح تدین دارای تفاوت معنادار نبود و این امر احتمالاً مربوط به تأیید و تأثیر مهاجرت در اردبیل و عدم تأثیر آن در مشگین شهر بوده است.

البته توجه به اولویت های ارزشی، که تحت تأثیر جو حاکم در جامعه است، نیز در ترتیب قرار گرفتن اولویت های دینی و غیردینی مؤثر است و همین امر مستقیم و غیر مستقیم در سطح تدین جوامع تأثیر دارد، چنان که در جامعه بومی و سنتی مشگین شهر اولویت های دینی در درجه اول اهمیت و اولویت اقتصادی در درجه ی آخر اهمیت قرار دارد، ولی در جامعه ی مهاجرپذیر اردبیل دقیقاً عکس این مطلب صادق است یعنی اولویت اقتصادی در درجه ی اول اهمیت و اولویت دینی در درجه ی آخر اهمیت قرار دارد. بنابراین طبیعی به نظر می رسد که از نظر وضعیت تدین افراد بومی دارای میانگین های بالاتری نسبت به افراد مهاجر اردبیل باشند. چرا که از نظر شریعتمداری (۱۳۷۴) و اینگلهارت (۱۳۷۳) تغییرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی که در جوامع و به خصوص در جوامع مهاجرپذیر بیشتر دیده می شود، فرهنگ جوامع و خواست مردم را در زندگی تغییر داده است و این دگرگونی تا حدود زیادی در میان نسل های جوان بیشتر نفوذ داشته و به همین ترتیب در دانش آموزان اردبیل نیز اثرگذار بوده است. در این مورد امین صارمی (۱۳۸۷) نیز معتقد به تأثیر مهاجرت در سلسله مراتب ارزشی در جوامع مهاجرپذیر می باشد. با توجه به این مطلب در نمونه ی اردبیل نیز اولویت های ارزشی شکل خاصی به خود گرفته و بالطبع در سطح تدین نیز اثرگذار بوده است.

در خاتمه ذکر این نکته ضروری است که به غیر از عامل مهاجرت، تأثیرگذاری گروه دوستان، خانواده، رسانه های ارتباطی (ماهواره و اینترنت) و... نیز در سطح و وضعیت تدین جوامع مؤثرند. البته لازم به ذکر است تمام این عوامل نیز به نوعی تحت تأثیر شرایط اجتماعی جامعه قرار دارند، بنابراین عامل مهاجرت به صورت مستقیم و غیر مستقیم می تواند در میزان تدین جامعه مؤثر باشد. در ضمن نتایج تحقیق نیک پی (۱۳۸۰) و غیاثوند (۱۳۸۰) و کوزر (۱۳۷۰) نیز اشاره به این امر دارد که نوع جدیدی از تدین در حال شکل گیری است که افراد تدین را به قلب پاک و نیت پاک داشتن می دانند و لذا دین ورزی تمام جنبه های زندگی آنها را نمی پوشاند و این امر سبب خصوصی شدن دین در بین جوانان و توجه کمتر به مناسک شده است، چنان که در نتایج این تحقیق نیز میانگین مناسک و پیامدهای دینی در هر دو جامعه ی مشگین شهر و اردبیل پایین تر از بقیه ی ابعاد بود ولی در جامعه ی مهاجرپذیر اردبیل این میانگین ها رقم پایین تری را به خود اختصاص داده بود.

در پایان با توجه به نکات فوق‌الذکر می‌توان نتیجه گرفت که مهاجرت به عنوان یکی از عوامل مؤثر بر تدین در میزان گرایش‌ها مؤثر بوده است.

البته همان‌گونه که در مباحث پیش اشاره شد، عوامل دیگری نیز ممکن است بر این امر مؤثر باشند که با توجه به موضوع پژوهش قابل بررسی نمی‌باشد، لذا امید است با انجام تحقیقات بیشتر در جوامع مهاجرپذیر و تأثیر آن بر وضعیت تدین، نتایج بهتر و در دسترس‌تری در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد.

منابع :

۱. ادیبی سده، مهدی، ۱۳۷۹. جامعه‌شناسی جنگ و نیروهای نظامی، تهران، سمت.
۲. احمدی، ۱۳۶۹. روان‌شناسی نوجوانان و جوانان، مشعل با همکاری نشر رودکی.
۳. امین صارمی، نوذر. «جنگ، مهاجرت تحمیلی و سامان فرهنگی»، نامه پژوهش، نمایه (۱۳۸۷).
۴. اینگلهارت، رونالد، ۱۳۷۳. تحول فرهنگی در جامعه پیشرفته صنعتی، ترجمه‌ی مریم وتر، تهران، کویر.
۵. ایوانز و دیگران، دیوید. «بررسی مجدد رابطه دین و جرم»، ترجمه‌ی علی سلیمی، حوزه و دانشگاه، ش ۲۳، (۱۳۸۰).
۶. تاپیا، کلود، ۱۳۷۹. «درآمدی بر روان‌شناسی اجتماعی»، مجموعه ضرورت‌های جامعه‌شناسی روانی، ترجمه‌ی مرتضی کتبی، تهران، نی.
۷. تقوی، نعمت‌الله، ۱۳۷۱. مهاجرت‌های روستا - شهری، تبریز، ستوده.

۸. × توسلی، غلامعباس، ۱۳۸۰. جامعه‌شناسی دین، تهران، سخن.
۹. داویدیان، سدیک. «برخورد ارزش‌ها و حفظ هویت فرهنگی»، مجموعه مقالات نخستین همایش بررسی و شناخت مسائل ایرانیان مقیم خارج از کشور، گفتمان ایرانیان، مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران، (۱۳۷۹).
۱۰. رابرتسون، یان، ۱۳۷۲. درآمدی بر جامعه با تأکید بر نظریه‌های کارکردگرایی ستیز و کنش متقابل نمادی، ترجمه‌ی حسین بهروان، مشهد، آستان قدس رضوی.
۱۱. زنجانی، حبیب‌الله، ۱۳۸۰. مهاجرت، تهران، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
۱۲. شریعتمداری، علی، ۱۳۷۴. «جامعه و تعلیم و تربیت»، تهران، امیرکبیر.
۱۳. صانعی، پرویز، ۱۳۷۲. «جامعه‌شناسی ارزش‌ها»، تهران، کتابخانه گنج دانش.
۱۴. طالبان، محمدرضا، ۱۳۸۰. «تدین و بزهکاری در میان جوانان دانش‌آموز»، تهران، مؤسسه پژوهشی فرهنگ، هنر و ارتباطا
۱۵. عزمیان، عبدالمجید، ۱۳۸۵. «بررسی و شناخت شهر اردبیل»، اصفهان، مرکز تحقیقات معلمان شاهین شهر.
۱۶. غیاثوند، احمد، ۱۳۸۰. «بررسی فرآیند جامعه‌پذیری دینی جوانان (دانشگاه تهران)»، (پایان نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی)، (تهران، دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی). نام استاد راهنما(پیدا نشد)
۱۷. کوزر، لوئیس، برنارد روزنبرگی، ۱۳۷۸. نظریه‌های بنیادی جامعه‌شناسی، ترجمه‌ی فرهنگ ارشاد، تهران، نی.
۱۸. کیوی، کامپنهود و ریمون لوک وان، ۱۳۷۹. روش تحقیق در علوم اجتماعی (نظری و عملی)، ترجمه‌ی عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، توتیا.
۱۹. مولا، علیرضا. «تأثیر مهاجرت بر خانواده‌های ایرانی در سوئد»، گزیده مجموعه مقالات نخستین همایش گفتمان ایرانیان، سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، اداره کل امور فرهنگی ایرانیان خارج از کشور، (تهران، ۱۳۷۹).
۲۰. لهسایی زاده، ع، ۱۳۶۸. نظریات مهاجرت، شیراز، نوید.
۲۱. محسنی، رضاعلی. «مهاجرت، جرایم و آسیب‌های اجتماعی»، امنیت، ش ۱۸-۱۷، (آذر و دی ۱۳۷۹).

۲۲. نیک پی، امیر. «نگاهی به برخی تحولات دینی در ایران معاصر»، نامه انجمن جامعه شناسی ایران، ش ۳، (۱۳۸۰).

۲۳. Human Migration, 2003/08/17 ,http://en.wikipedia.org/wiki/Human_migration.

۲۴. Migration – MSN Encarta, 2008 .
http://encarta.msn.com/thesaurus_561580488/migration.html.

۲۵. Paul Connelly ,2002. “The Persistence of Religion , ”
<http://www.darc.org/connelly/religion3.html>.

۲۶. Immigration, 2008 .<http://en.wikipedia.org/wiki/Immigration>.

۲۷. undp,2004. “New Wave Of Immigration Requires Support For Multiculturalism ,Not enforced Assimilation ,”
http://www.undp.org.al/index.php?page=MC/read_pr&id=112

۲۸. George E. Tsekouras“ Modeling the Cross-Cultural Adaptation Process Of Immigrants Using Categorical Data Clustering .”University of the Aegean Department of Cultural Technology and Communication Faonos & Harilaou Trikoupi str, GR – 81100 . Mytilene ,Greece .(۲۰۰۵) ,

۲۹. Boekestijin . Gees. “Intercultural migration and the development of personal identity:The dilemma between identity maintenance and cultural adaptation international journal of intercultural relations” .12 .(۱۹۸۸) .

۳۰. Jean s. Phinny,Gabriel Horenczyk, karmela liebkind & Paul Vedder, “Ethnic Identity mmigration and Well – Being : An Interactional Perspective ,”Journal of Social issues ,vol 57, No 3.(۲۰۰۱)

۳۱. Bernardo m. Ferdman and Gabriel Horenczyk. “Cultural 31. Identity and Immigration : Reconstructing the Group during Cultural Transition ,”**The Hebrew university Magnes Press** ,Jerusalem.(۲۰۰۰) ,

Culture as a determinant “ ,Tim B. Heaton & Thomas Kontuly, Ken R. Smith □□.

.(Vol 32 , Issue 2 (1995 , **Journal The Social Science** ,”of reasons for migration

Trade Unions □□. Begg, David General Secretary , “Irish Congress of Translocations . Issue 1, vol .Immigration” , Integration and Cultural Identity www

)2 (Summer 2007